

Педагогическо списание на
Великотърновския университет
„Св. св. Кирил и Методий“

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ
АЛМАНАХ**

Брой 2, 2020

ПРЕДУЧИЛИЩНА ПЕДАГОГИКА

PRESCHOOL EDUCATION

**ПРОБЛЕМЪТ ЗА СПОНТАННОСТТА НА ДЕТСКОТО ТВОРЧЕСТВО
В КОНТЕКСТА НА ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ВЪЗГЛЕДИ
НА ЕКСПРЕСИВНИЯ АБСТРАКЦИОНИСТ МАРК РОТКО**

Галина Николова*

**THE PROBLEM OF THE SPONTANEITY OF CHILDREN'S CREATIVITY IN
THE CONTEXT OF THE PEDAGOGICAL VIEWS
OF THE ABSTRACT EXPRESSIONIST MARK ROTHKO**

Galina Nikolova

***Abstract:** The research is studies the spontaneity and expressiveness of children's art and is based on the views of Mark Rothko. The pedagogical methods of the abstract expressionist, aimed at preserving the immediacy of the pictorial expression, are relevant and applicable today. The study offers a methodology for the development of color perception and color abilities of the preschool child, which fits into the context of Rothko's pedagogical views.*

***Keywords:** spontaneity; children's creativity; abstract expressionism; color.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Всеизвестно е, че педагогическата наука отдавна търси отговори на множество въпроси, свързани със спецификата на детското творчество. Каква е същността на детската изобразителната дейност? На какво се дължи лекотата, с която детето по магичен начин пресъздава върху рисувателния лист своя наситен с фантазия вътрешен свят? Какво трябва да бъде участието на педагога и кои са най-подходящите методи за усъвършенственето на изобразителните умения? Как в процеса на обучение да съхраним спонтанността на детския експресивен изказ? Можем ли да наречем детето „художник“, или не?

Педагогическите възгледи на абстрактния абстракционист Марк Ротко (1903 – 1970) са насочени към запазване спонтанността на детското творчество и експресивността на изобразител-

* **Галина Николова** – асистент, доктор, катедра „Предучилищна педагогика“, Педагогически факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, България, e-mail: galina.nicolova@gmail.com

ния изказ и представляват интерес за съвременната педагогика, тъй като дават отговор на поставените тук въпроси, както и повод за тяхното развитие и интерпретация в съвременни условия.

МЕТОДОЛОГИЯ

Настоящото изследване прилага историко-теоретичния подход към педагогическите търсения, свързани с проблема за непосредствеността и спонтанността на детското творчество. В центъра на вниманието са публикуваните през 2006 г. текстове на Марк Ротко (1903 – 1970), отразяващи дългогодишната му преподавателска практика. Чрез методите на анализа, сравнението и систематизацията се достига до генериране на синтезирани идеи относно актуалността, методическата приложимост и възможност за развитие на неговите възгледи.

РЕЗУЛТАТИ

Кратка история на проблема

Интересът към спонтанността и непосредствената експресивна изразност на детската рисунка нараства в контекста на развитието на новите тенденции в изкуството, още в последната четвърт на XIX век. За художниците модернисти е характерен стремежът към прекъсване на връзките с фигуративния начин на изобразяване, обръщане към „изразяване на неизразимото“, както казва Марк Ротко. Продължавайки линията на абстрактните художници като Василий Кандински, абстрактните експресионисти се обръщат към вътрешния свят на своята душевност, като платната им, израз на темперамента и емоционалната чувствителност на твореца, се превръщат в игра на форми, цветове, обеми. Емоционалната спонтанност на изказа става основна тема на естетическите търсения на творците от Новото време, а съприкосновението с тайнствения, фантазен свят на децата разкрива нови хоризонти в стилистиката на модернистите. Пабло Пикасо, Паул Клее, Хуан Миро, Марк Ротко, Фернан Леже, Жорж Брак са само част от творците, заплени от детската експресивност и творческа искреност, като са в непосредствен контакт с децата в ролята на техни учители и колекционери (Fineberg 1997).

Едновременно с това детското изобразително творчество става предпоставка за създаването на разнопосочни направления в науката, намерили израз в теориите на известни философи, психолози, педагози и изкуствоведи. Първите теории за спонтанността на детското творчество са публикувани от англичанина Е. Кук (1837 – 1913) през 1885 г. (Сooke 1885). Неговото прогресивно и новаторско проучване е свързано с теориите на Й. Х. Песталоци (1746 – 1827) и Ф. Фрьобел (1782 – 1852). Той пръв застъпва идеята за артистично развитие на детето чрез нови, революционни методи на преподаване (Laven 2016: 184). Повратен момент за тълкуване същността на детската изобразителна дейност представлява издадената през 1887 г. книга на италианския изкуствовед К. Ричи „Изкуството на децата“, в която той изказва мнението, че рисувайки, децата не изобразяват реални предмети, а представата за тях (Гърмидолова 2019: 106). Корадо Ричи притежава и първата колекция от детски рисунки. През 1890 г. в Лондон е открита и първата изложба с детски творби, организирана от Т. Р. Аблет (1848 – 1945). Младият учител по рисуване подчертава важността на творческата свобода в обучението, като изтъква, че изобразителната дейност е акт на изразяване на впечатления и преживявания. Изложбата, организирана от Аблет, има за цел популяризиране на детското творчество, както и обществено осъзнаване на важността от обучението по рисуване (Kelly 2004: 60). Английският психолог Джеймс Съли (1842 – 1923) е един от първите изследователи, които говорят за „детето художник“. Систематичното изследване на природната способност на детето да изразява себе си чрез изкуство, засягащо проблема за спонтанността на детското творчество, е публикувано от Д. Съли в „Studies of Childhood“ през 1895 г.

По същото време виенският художник Франц Чижек (1865 – 1946) открива феномена на детското изкуство. В създадената от него „Школа за детско изкуство“ малките творци на възраст между 5 и 14 години рисуват без правила и ограничения, експериментират с изобразителните материали и техники. Децата са разделени на две групи не по възраст, а по степен на творческо развитие. Самото обучение е безплатно, за да имат достъп до него и децата от бедни семейства – често, според Чижек, много по-креативни от останалите (Viola 1936: 11). За Чижек детското въображе-

ние, възприятия и емоции са повече от достатъчни, за да мотивират детето да рисува. Според него „заучените умения са пречка за разгръщане на креативността в изкуството“ (Теофилова 2014: 61). Новаторските идеи на Чижек получават широко разпространение както в европейските, така и в американските учебни заведения. През 30-те години на ХХ век творби на негови ученици са представени в Европа, Канада, САЩ. Вдъхновен от идеите на Чижек, един от най-прогресивните философи и педагози на своето време Джон Дюи (1859 – 1952) доразвива неговата концепция и въвежда свободното рисуване в обучението по рисуване, подчертавайки, че детето трябва да е активен, а не пасивен участник в процесите на обучение (Dewey 1902).

Марк Ротко и неговите педагогически възгледи

Напълно в духа на новите тенденции са и педагогическите възгледи на абстрактния експресионист Марк Ротко, пряк последовател на Франц Чижек.

Текстовете, които Ротко ни оставя, дълго време не са публикувани в цялостен вид. През 2006 г. излиза книгата “Writings on art” (Rothko 2006), в която са събрани размишленията на художника за изкуството, педагогическите му възгледи, личните му, творчески търсения, бележки и писма, свързани с художествения живот на неговото време.

Марк Ротко има възможността да преподава на деца от предучилищна до прогимназиална възраст в Бруклин арт център в Ню Йорк. Неговите педагогически публикации, както и записките, които непрекъснато си води, са насочени към запазването на спонтанността на детското творчество, към развиването на усета за цвят и запазването на експресивната изразителност.

Първата публикация на Ротко – „Ново обучение за бъдещи художници и любители на изкуството“ (1934 г.) – е провокирана от големия обществен интерес към изложбата на негови ученици в Бруклинския музей, на която са представени над 150 детски творби. Педагогическите методи на Ротко могат да бъдат проследени и в текстовете “Scribble book” (1934) и “The ideal teacher” (1941), които бихме могли да систематизираме като определящи фактори за творческото развитие на детето в обучителния процес.

• Творческа работна среда и техническа неограниченост

Следвайки концепцията на Франц Чижек, Ротко предоставя на децата възможност да се потопят изцяло в творческата атмосфера на ателието с всички, предварително подготвени, разнообразни материали и условия за работа. Прекрачвайки прага на творческото пространство, децата попадат в един нов свят, в който се чувстват свободни да изразят своите емоции върху рисувателните листи, без да бъдат ограничавани при използването на изразните средства и техники. Учениците на Ротко, както и при Чижек, са имали възможността да експериментират с изобразителните материали и техники самостоятелно, създавайки собствени комбинации от цветове и форми. „Така, в процеса на работа, творческите идеи на децата придобиват ясно изразен вид, с нарастване на опита натрупват сигурност и увереност и с лекота преодоляват техническите затруднения, изграждайки свой собствен стил“ (Rothko 2006: 2).

• Възможност за свободен израз на творчески идеи

Учениците на Ротко разполагат с пълната свобода да изобразяват своите идеи, като не са поставяни в границите на конкретна тематика или жанр. „Децата пресъздават собствените си идеи, всичко онова, което ги е впечатлило, събития, явления, породени от въображението им, фантазни образи, – казва той и добавя, че по този начин, дори седящи един до друг, учениците му нямат желание да заимстват идеи, а всеки от тях е съсредоточен върху собствената си творба (Rothko 2006: 2).

За Марк Ротко изкуството е средство за пресъздаване на емоции, за визуализиране на вътрешни преживявания, а децата умеят да изразяват своята емоционалност по непринуден, естествен начин: „Децата толкова ярко и красиво умеят да изразяват своите мисли, че ни карат и ние да почувстваме това, което те са преживели“ (Rothko 2006: 3).

Продължавайки разсъжденията си, художникът педагог добавя, че спонтанният, непринуден характер на детското творчество се дължи на вродената природа на изкуството: „Живописата е универсален език на изразяване, както речта и пеенето. Ако не вярвате в това, наблюдавайте творческия процес на децата и ще видите как те претворяват във форми и цветове собствените си

представи, прилагайки в своите композиции поведението от правилата на перспективата, без знанието, че я използват. По същият начин използват речта, без да осъзнават, че използват правилата на граматика, както и пеят, без да познават нотите“ (Rothko 2006: 1)

• *Провокиране на креативността чрез стимулиране на творческото мислене*

Ротко прави съпоставка между старите методи на обучение по рисуване, в които са застъпени натурното копиране и наподобяване, като изтъква предимствата на новите подходи: „Ние не даваме готов отговор на това как трябва да бъде постигната целта, а задаваме въпроси, които насочват децата в откриване на решения, провокирайки творческото мислене. Резултатът е участието на детето в непрекъснат творчески процес, при който то изгражда своя космогония, разкриваща безкрайно разнообразия и вълнуващ свят на детски фантазии и преживявания“ (Rothko 2006: 15).

• *Възпитаване на децата в увереност, че тяхното творчество е изкуство*

„От самото начало детските рисунки са изкуство, защото представляват живо отражение на личността на автора“ (Rothko 2006: 9). Ротко посвещава много от своите текстове на проблема за сходството между детската рисунка и модерното изкуство, като във времето често се е връщал към тази тема.

Експресивният изказ, спонтанността на децата, смелото използване на цвета са похвати, към които се стремят и художниците модернисти. „Абстрактният експресионизъм е връщане към непринудеността на детските възприятия, носталгия по невинността и искреността“ (Rothko 2006: 9). В този смисъл децата са и учители за художниците от Новото време.

• *Целта на обучението по рисуване е изграждане на креативни мислители, а не създаване на художници*

През 1941 г. Ротко пише „Удовлетвореността от творческия импулс“, където изтъква важната социална роля на изкуството. „Всеки, който умее да разбира езика на формите и цветовете, не може да остане безчувствен към детското творчество, което се отличава със своя завладяващ, жив художествен израз, допринасящо за културното наследство на нашето общество“ (Rothko 2006: 25). Основната цел на обучението по рисуване обаче не е създаване на художници. Никой не може да предвиди дали рисуващото дете ще стане впоследствие художник. „Образователният процес трябва да е насочен към изграждане на психологическа стабилност, формиране на правилни навици и социална ориентация, развитие на детето като пълноценен индивид, който умее да вижда света с очите на творец“ (Rothko 2006: 26).

• *Личността на педагога*

Ротко пише есето „Идеалният учител“ през 1941 г. (Rothko 2006: 22). Според абстрактния експресионист съществуват две важни условия, на които трябва да отговаря учителят по рисуване. На първо място, трябва да бъде умел педагог, за да може в процеса на работа да прецени възможностите и способностите на детето. Самото присъствие на преподавателя трябва да респектира, същевременно да дава на учениците увереност в собствените им възможности, както и да споделя идеите за социална ангажираност на образователния процес. Второто условие от изключителна важност за качеството на обучението по рисуване е, че педагогът трябва да притежава чувствителността на художник. „Той трябва да владее езика на изкуството, да вдъхновява“ (Rothko 2006: 22). Тъй като изкуството е неговият най-добър начин на изразяване и познава отблизо художествените средства, Ротко изгражда характерна чувствителност на възприятията, много по-различна от тази на обикновения наблюдател.

„При по-малките деца, където педагогът трябва да се въздържа от директна намеса в творческия процес, освен в коригирането на обичайната манипулативна незрялост, учителят художник би реагирал с искрено въодушевление на това, което е сътворило детето. Той ще бъде в състояние да разбере най-неясния символ, най-слабо предложената идея, да разбере всяка симулация, самонадеяност и хилядите други непредсказуеми прояви на изобразителния процес. Тази реакция, на педагога, трябва да бъде естествена, спонтанна, искрена. Учителят трябва да умее да прониква в творческия свят на детето, да открива неговите възможности, да е способен да ги развие“ (Rothko 2006: 22).

Дали новите методи на преподаване, в чиято концепция е заложена пълната творческа свобода на детето художник, са достатъчно ефективни? На този въпрос Ротко отговаря: „Да, моите ученици определено развиват своите способности, усъвършенстват постепенно своята наблюдателност и представи, задълбочават се с преодоляването на всяко едно образователно ниво. С възрастта се развиват техните умения, обогатява се опитът им в овладяването на разнообразните изобразителни техники. За да продължат развитието си, те постоянно трябва да преодоляват нови трудности, да решават все по-сложни художествени проблеми“ (Rothko 2006:15).

ДИСКУСИЯ

Цветът като най-яркото художествено средство за пресъздаване на емоционални превъплъщения стои в основата и на художествените търсения на Ротко. За да разберем докрай неговата концепция, трябва да анализираме и художествените му търсения, които са неизменна част от неговия педагогически опит.

Марк Ротко притежава характерен пластичен език, за който водещо е психологическото въздействие на цвета. На пръв поглед платната на абстрактния експресионист изглеждат статични, организирани в едри цветни петна, но изображението се движи, пулсира, излъчва мистериозна, непонятна светлина. Динамиката на цветовете, притежаващи експресивна мощ, превъплъщават картинното пространство в своеобразен портал към други измерения. Платната на Ротко са с големи размери, което още веднъж подсилва въздействието им: „Да рисуваш малка картина значи да поставиш себе си извън своето преживяване. Но, когато рисуваш голяма картина, ти си в нея“. Ротко постига това „потъване“ чрез средствата на своя чувствен, дори свръхсетивен набор от цветове (Фартинг 2017: 457). Това, което отличава Ротко като творец, е стремежът към пресъздаване на човешка емоция, директно отправена към зрителя. Цветът в този случай е не просто тон или нюанс, а деликатна материя, наситена с духовност.

Развитието на усета за цвят, както вече бе споменато, е от основно значение за педагогическите похвати на Ротко. Неговите ученици използват направо цвета, а не линията. Именно цветът стои в основата, в центъра на неговите художествени търсения, дава ключ към творчеството на Ротко и експресивната спонтанност на детското творчество.

„Възприятията на детето са по-скоро продукт на емоционална реакция, отколкото синтез на предметни съдържания“, казва изследователят на детското изобразително творчество В. Димчев (Димчев 1993: 43). За да пресъздаде своите впечатления от заобикалящата го действителност, детето спонтанно се насочва към цвета като експресивно средство, притежаващо широки технически възможности. В проучванията на Е. Флерица (Флерица 1956), В. Мухина (Мухина 1985), Ю. Полуянов (Полуянов 1988), Н. Гюлчев (Гюлчев 2010) се подчертава естетическата функция на цвета в контекста на детската рисунка. Цветът за детето е носител на емоционални послания, средство, чрез което могат да бъдат пресъздадени основни естетически категории, да бъде изразено определено отношение към обекти, субекти и явления.

За да се развият цветоусещането и колоритните способности на детето от предучилищна възраст, като същевременно се стремим да запазим непосредствеността при творческото изразяване, бихме могли да използваме някои от методите на Марк Ротко.

„При запознаването на децата с творби на изкуството можем да говорим за един вид общуване. Детето трябва да се запознае с „езика“ на художника, да разбере този език и да го усвои“ (Легкоступ 2003: 98). Срещите на децата с абстрактното изкуство предизвиква у тях силно любопитство, те с изненада откриват, че има картини, които напомнят на техните рисунки – квадрати, кръгове, игри на цветове и форми, доближаващи се до детската образност. Този творчески диалог на детето с творби на модерното изкуство води до себепознание, до откриване на нови техники и материали, които биха послужили за емоционален израз, за развиване на въображението и фантазията.

Запознаването на децата с творби на Ротко и анализирането на цветовете съчетания и композиции могат успешно да се приложат при изобразителния процес по асоциация на музикално произведение. Тъй като музиката е свързана преди всичко с абстрактното мислене, асоциирането

и с цветовете и техните нюанси е напълно възможно, като се използват цветни петна за пресъздаване на музикалната образност (Легкоступ 2003: 91). Децата могат да бъдат насочени да изградят нефигурални композиции чрез съчетаване на разнообразни по форма цветни петна в определена цвятова хармония, съобразно характера на избраната мелодия. Тоновите на цветовете, също като тоновете на музиката, са от много по-тънко естество, събуждат много по-тънки вибрации на душата, които не могат да бъдат означени с думи, казва Кандински (Кандински 2016: 107), като прави съпоставка на силата на цветовете и тяхното звучене, сравнявайки ги със звуците, възпроизвеждани от различни музикални инструменти. „Представен музикално, светлосиният цвят е подобен на флейта, тъмносиният – на чело, а слизайки все по-ниско – на чудните звуци на контрабаса; в дълбока, тържествена форма звученето на синьото може да се сравни с тъмните тонове на органа“ (Кандински 2016: 97). На децата трябва да бъде обяснена тази взаимовръзка, хармонията между цветовете и формата, това „музициране“ на живописните компоненти в художествената творба, което организира колорита на картинното пространство.

Тази асоциативна връзка между музикалните и живописните тонове може лесно да бъде усвоена от децата в предучилищна възраст под формата на игра, при която се търсят съответствия при цветовете хармонии на живописното произведение и музикалната творба. Ето няколко идеи:

- Анализиране на произведения на абстрактното изкуство, репродукции с творби на Марк Ротко – използвани форми (квадрат, правоъгълник), определяне на основните цвятове и комбинации между тях; разграничаване на топли и студени тонове.

- Асоцииране на отделните цвятове тоналности с музикални хармонии – минорна и мажорна. Тук е необходимо да бъдат прослушани няколко мелодии, които са различни по характер: весел (игрив), тъжен (меланхоличен), драматичен, лиричен.

- Включване на думи, с които назоваваме определени емоционални състояния, познати на децата: радост, тъга, въодушевление, щастие, тревога и т.н., и определяне на връзката им с музикалните и живописни тонове.

- Поставяне на изобразителната задача: създаване на нефигуративна композиция по асоциация на музикално произведение. Разширяване на техническите умения за работа с живописни материали, като предоставяме на детето възможност да експериментира и да определи кои от тях ще използва (Чижек и Ротко). Задачата при по-малките деца може да бъде изпълнена чрез апликиране, като предварително сме предоставили на децата различни по цвятове геометрични форми, които трябва сами да композират в картинното пространство.

При анализа на резултатите децата трябва да обяснят какво емоционално състояние са изобразили чрез нефигуративните си композиции.

Описаният подход съдейства за запазване на спонтанността на детския изказ, за непринуденото вникване в музикалната образност и уверено интерпретиране чрез средствата на изобразителното изкуство.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Педагогическите методи и похвати на абстрактния експресионист Марк Ротко, насочени към развитие на творческите способности на децата, при което се запазва свежестта, яркостта и спонтанността на експресивния изказ, звучат актуално и до днес. Те дават възможност за интерпретации и обогатяване на съвременните подходи в преподаването на изобразително изкуство.

ЛИТЕРАТУРА

Димчев, В. (1993). *Изобразително изкуство. Методика*. София: Просвета. // Dimchev, V. (1993). *Izobrazitelno izkustvo. Metodika*. Sofia: Prosveta.

Гърмидолова, М. (2019). Детските рисунки като документ на епохата. *Педагогически алманах*, 1, 103 – 117. // Garmidolova, M. (2019). Detskite risunki kato dokument na epochata. *Pedagogicheski almanah*, 1, 103 – 117.

Гюлчев, Н. (2010). Развитие на цветовото възприятие в предучилищното детство чрез изобразителната дейност. *Педагогически алманах*, 1, 137 – 161. // **Gyulchev, N. (2010).** Razvitiie na tsvetovoto vazpriyatie v preduchilishtnoto detstvo chrez izobrazitelnata deynost. *Pedagogicheski almanah*, 1, 137 – 161.

Кандински, В. (2016). *За духовното в изкуството.* София: Изток–Запад. // **Kandinski, V. (2016).** *Za duhovnoto v izkustvoto.* Sofia: Iztok–Zapad.

Легкоступ, П. (2003). *Детето и творбата.* Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // **Legkostup, P. (2003).** *Deteto i tvorбата.* Veliko Tarnovo: UI “Sv. sv. Kiril i Metodiy”.

Мухина, В. (1985). *Изобразителната дейност на детето като форма за усвояване на социалния опит.* София: Народна просвета. // **Muhina, V. (1985).** *Izobrazitelnata deynost na deteto kato forma za usvoyavane na sotsialnia opit.* Sofia: Narodna prosveta.

Полуянов, Ю. А. (1988). *Дети рисуют: педагогический всеобщ родителей.* Москва: Педагогика. // **Poluyanov, Yu. A. (1988).** *Deti risuyut: pedagogicheskiy vseobuch roditeley.* Moskva: Pedagogika.

Теофилова, М. (2014). *Училище за художествено възпитание.* Ст. Загора: Дъга плюс. // **Teofilova, M. (2014).** *Uchilishte za hudozhestveno vazpitanie.* St. Zagora: Daga plus.

Фартинг, Р. (2017). *Изкуството. Цялата история.* София: Книгомания. // **Farting, R. (2017).** *Izkustvoto. Tsyalata istoria.* Sofia: Knigomania.

Флерина, Е. А. (1956). *Изобразительное творчество детей дошкольного возраста.* Москва: Учпедгиз. // **Flerina, E. A. (1956).** *Izobrazitelynoe tvorchestvo detey doshkolynogo vozrasta.* Moskva: Uchpedgiz.

Cizek, F. (1925). *Das freie Zeichnen.* Wien: Schroll.

Cooke, E. (1885). Our Art Teaching and Child Nature. *Journal of Education*, dec.1.

Fineberg, J. D. (1997). *The innocent eye: children's art and the modern artist.* Princeton: Princeton University Press.

Dewey, J. (1902). *The Child and the curriculum.* Chicago: University of Chicago Press

Rothko, M. (2006). *Writings on art.* Yale: Yale University Press.

Kelly, D. (2004). *Uncovering the History of Children's Drawing and Art.* Greenwood: Greenwood Publishing Group.

Richards, A. (1974). *The history of developmental stages of child art: 1857 to 1921.* Muncie, Ind: Publications Office, Ball State University.

Laven, R. (2016). Franz Čížek and the Viennese Juvenile Art. III Simpósio Internacional Espaços da Mediação. *A arte e suas histórias na educação.* São Paulo.

Viola, W. (1936). *Child art and Franz Cizek.* London: Simpkin Marshall.